

УДК 81'373(=161.3+112.2)

СУПАСТАЎЛЯЛЬНЫ АНАЛІЗ БЕЛАРУСКІХ І НЯМЕЦКІХ ФРАЗЕАЛАГІЗМАЎ І ПАРЭМІЙ З БІБЛЕЙСКІМІ АНТРАПОНІМАМІ

канд. філал. навук, дац. С.С. МАСЛЕНІКАВА
(Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Я. Купалы)
e-mail: swetlana-mas@tut.by

У артыкуле апісваюцца ў супастаўляльным аспекце выяўленыя з фразеалагічных і парэміялагічных слоўнікаў беларускія і нямецкія ўстойлівыя адзінкі з біблейскімі кампанентамі, якія абазначаюць уласныя імёны і прозвішчы чалавека (Адам, Ева, Каін, Ісус Хрыстос, Марыя, Іосіф, Фама, Іуда, Пётр, Павел (Саўл), Абрам, Мафусаіл, Ной, Іарэд, Лаван, Якаб, Валтасар, Гог, Понціый Пілат, Корах, Вельзевул, Давід, Голіаф, Йонатан, Валаам) і іх дэрываты. Вызначаюцца поўныя эквіваленты ў абедзвюх мовах. Асобна падаюцца ўстойлівыя выразы, якія сустракаюцца толькі ў беларускай мове ці маюць месца выключна ў нямецкай мове. Упершыню ажыццяўляецца іх колькасны падлік і вызначаецца роля ў папярэняй фразеалагічнага і парэміялагічнага фондаў абедзвюх моў. Гэта робіць магчымым разгледзець уплыў Бібліі на носьбітаў беларускай і нямецкай моў, а таксама вызначыць агульныя і адметныя рысы ў моўных карцінах абодвух народаў і іх менталітэтах.

Ключавыя словы: антрапонім, беларуская мова, Біблія, нямецкая мова, парэмія, фразеалагізм.

Уводзіны. Аб значнай ролі Бібліі ў жыцці людзей, у нашым выпадку беларусаў і немцаў, сведчыць вялікая колькасць выяўленых у іх мовах фразеалагізмаў і парэмій з кампанентам, які абазначае біблейскі антрапонім. Згодна “Слоўніку лінгвістычных тэрмінаў” П.У. Сцяцко «антрапонім – уласнае імя чалавека, у тым ліку прозвішча, імя, імя па бацьку, мянушка, псеўданім» [1, с. 21]. Нашай увазе падпалі беларускія і нямецкія фразеалагічныя адзінкі, прыказкі і прымаўкі, у склад якіх уваходзяць імёны і прозвішчы біблейскіх персанажаў. Параўнальна-супастаўляльны аналіз такіх устойлівых адзінак дазволіць выявіць іх ролю ў папярэняй фразеалагічнага і парэміялагічнага фондаў беларускай і нямецкай моў, а таксама вызначыць агульныя і адметныя рысы іх выкарыстання ў разгледжаных мовах, што зробіць магчымым убачыць ролю Бібліі ў жыцці беларусаў і немцаў.

Матэрыял для нашага даследавання (фразеалагізмы, прыказкі і прымаўкі з адзначанымі кампанентамі, у тым ліку і іх дэрыватамі) быў выяўлены метадам суцэльнай выбаркі з актуальных нямецкіх і беларускіх слоўнікаў фразеалагізмаў, прыказак і прымавак [2–8].

Асноўная частка. Зразумела, што часцей за ўсё ў разгледжаных устойлівых адзінках сустракаецца імя першага чалавека, які паводле Бібліі даў род усяму чалавецтву, *Адам*. Гэта фразеалагізмы, поўныя эквіваленты ў беларускай і нямецкай мовах: *скінуць з сябе ветхага Адама* = *den alten Adam ausziehen* ‘вызваліцца ад старых прывычак, поглядаў і стаць іншым чалавекам’; у *касцюме Адама* = *im Adamskostüm* ‘без усякага адзення, голы (пра мужчыну)’; а таксама наступныя фразеалагізмы толькі ў беларускай мове: *ад Адама* ‘з даўніх часоў, здаўна; здалёк, не адразу прыступаючы да сутнасці справы’; *Адамаў яблык* ‘другая назва кадыка ў мужчын’; і толькі ў нямецкай мове: *der alte Adam* ‘літар. стары Адам; першародны грэх (старыя звычкі, погляды, перажыткі мінулага)’; *der alte Adam regte sich* ‘літар. стары Адам заварушыўся; прачнуліся старыя інстынкты’; *seit Adams Zeiten (Tagen)* ‘літар. з часу (дней) Адама; з тых часоў, як можна памятаць’.

Імя жонкі Адама *Ева* мае месца ў складзе як беларускага, так і нямецкага фразеалагізмаў, якія з’яўляюцца поўнымі эквівалентамі: у *касцюме Евы* = *im Evaskostüm* ‘без усякага адзення, голая. Пра жанчыну’; толькі нямецкага ўстойлівага выразу: *eine Tochter Evas* ‘літар. дачка Евы; 1. пыхлівая дзяўчына; 2. жанчына’.

Адразу імёны абодвух прабацькаў чалавечага роду *Адам* і *Ева* сустракаюцца ў двух нямецкіх фразеалагізмах: *bei Adam und Eva anfangen* ‘літар. пачынаць ад Адама і Евы; з самага пачатку’; *von Adam und Eva stammen* ‘літар. паходзіць з Адама і Евы; быць даўно вядомым, старажытным’.

Імя старэйшага сына Адама і Евы паводле біблейскага падання *Каін* уваходзіць у склад беларускага фразеалагізма *каінава пячаць* ‘след злачыннасці’.

Цэнтральная фігура хрысціянства *Ісус Хрыстос* / *Jesus Christus* прадстаўлена ў беларускіх фразеалагізмах: як у *Бога (у Хрыста) за пазухай* ‘1. вельмі добра, прывольна і бесклапотна (жыць, расці, адпачываць і пад.); 2. спакойна і ў поўнай бяспецы (быць, знаходзіцца, сядзець і пад.)’; *конь Божы (Ісусаў)* ‘тупы, неразумны чалавек’; *Хрыстом-Богам* ‘вельмі шчыра і настойліва’; *Богава (Хрыстова) нявеста* ‘1. манашка; 2. немалая незамужняя жанчына’; у нямецкіх фразеалагізмах: *wie das Leiden Christi aussehen* ‘літар. выглядаць як пакуты Хрыста; выглядаць дрэнна, жаласна’; *nicht alle auf dem Christbaum haben* ‘літар. не ўсіх мець на каляднай ёлцы; быць не пры сваім розуме’; *etwas mit dem Mantel der christlichen Nächstenliebe (der Barmherzigkeit) zudecken* ‘літар. нешта пакрываць палітом хрысціянскай любові да бліжняга (міласэрнасці); велікадушна не заўважаць якую-небудзь памылку, нешта вартае ганьбы’; у адной беларускай прыказцы: *Бог (Хрыстос) цягне і нам вялеў* ‘Кажуць часам жартаўліва таму, хто перажывае цяжкасці або церпіць няўдачы’.

Імя *Jesus* / *Ісус* разам з імёнамі яго зямных бацькоў *Maria* / *Марыя* і *Iosif* / *Josef* мае месца ў нямецкім фразеалагізме *Jesus, Maria (und Josef)* ‘літар. Ісус, Марыя (і Іосіф); вокліч сполаху, здзіўлення і т.п.’.

Сярод імёнаў 12 апосталаў Ісуса Хрыста сустракаюцца наступныя імёны:

Фамма / Thomas – у беларускім і нямецкім фразеалагізмах, поўных эквівалентах: **Фамма няверны** (*няверуючы*) = *ein ungläubiger Thomas* ‘чалавек, якога цяжка прымусіць паверыць чаму-небудзь’;

Іуда (Юда) – у беларускай фразеалагічнай адзінцы: **Іудаў (Юдаў) пацалунак** (*пацалунак Юды*) ‘здрадніцкі ўчынак пад маскай добразычлівасці, сяброўства’;

Пётр / Peter – у нямецкай прыказке: *Wem Gott wohl will, dem will Sankt Peter nicht übel* ‘літар. Каму Бог спрыяе, таму не хоча зла святы Пётр; Бог не выдасць, свіння не з’есць’.

Імя апостала, які не ўваходзіць у лік 12 апосталаў і лічыцца язычніцкім, – **Павел (Саўл) / Paulus (Saulus)**, мае месца ў адным нямецкім фразеалагізме: *aus einem Saulus zu einem Paulus werden* ‘літар. з Саўла стаць Паўлам; з праціўніка якіх-небудзь поглядаў ператварыцца ў іх заўзятга абаронцу, перарадзіцца, стаць іншым чалавекам’.

У выяўленых фразеалагізмах ёсць акрамя **Адама** імёны і іншых патрыярхаў:

Абрам (Абрахам) / Abraham: *адпраўляцца (ісці, ехаць) да Абрама (Абрагама) на ніва* ‘паміраць’ (*адправіцца (найсці, паехаць) да Абрама (Абрагама) на ніва* ‘памерці’); *in Abrahams Schoß sitzen (kommen)* ‘літар. сядзець (прыходзіць) у лоне Абрама; жыць як у раі, у Хрыста за пазухай’; *(wie) in Abrahams Schoß* ‘літар. (як) у лоне Абрама; абсалютна бяспечна, які знаходзіцца ў бяспечным месцы’; *noch in Abrahams Wurstkessel sein* ‘літар. быць яшчэ ў каўбасным чыгунку; быць яшчэ не народжаным’;

Мафусаіл / Methusalem: *Мафусаілаў век* ‘вельмі доўгае жыццё, даўгаеце’; *alt wie Methusalem* ‘літар. стары як Мафусаіл; вельмі стары чалавек’;

Ной / Noah: *aus der Arche Noah* ‘літар. з каўчэга Ноя; з дапапогнага часу, дапапопны’; *der Kasten Noahs* ‘літар. Ноеў каўчэг; нешта ўстарэлае, дапапопнае’;

Іарэд (Арэд): Арэдавы *вякі* ‘вельмі доўга (жыць, пражыць)’;

Лаван / Лаван: *ein langer Laban* ‘літар. доўгі Лаван; высокі, вялікі чалавек’.

Імя ўнука Абрама **Jacob / Якаб** уваходзіць у склад нямецкага фразеалагізма: *(nicht) der wahre Jacob sein* ‘літар. (не) быць сапраўдным Якабам; менавіта той, хто (не) патрэбен’.

Сярод іншых біблейскіх персанажаў часцей за ўсё сустракаюцца ў беларускіх фразеалагізмах імёны цароў – **Валтасар: Валтасараў баль** ‘вясёлае, легкадумнае існаванне каго-небудзь у бядотную для іншых часіну’; **Гог: Гог і Магог** ‘люты чалавек, які выклікае страх’; у нямецкіх ідыёмах – разам імя і прозвішча рымскага кіраўніка Іўдзеі **Pontius Pilatus / Понціў Пілат**: *von Pontius zu Pilatus laufen* ‘літар. бегаць ад Понція да Пілата; бегаць ад аднаго месца (установы і таму падобнае) да іншага (каб чаго-небудзь дасягнуць)’; *von Pontius zu Pilatus schicken* ‘літар. пасылаць ад Понція да Пілата; адсылаць ад аднаго месца (установы і таму падобнае) да іншага (каб чаго-небудзь дасягнуць)’; толькі прозвішча **Pilatus / Пілат**: *man gedenkt seiner wie der Pilatus im Credo* ‘літар. аб ім успамінаюць як аб Пілаце ў Катэхізісе; ён пакінуў аб сабе дрэнную памяць’; імя лідара паўстання супраць Маісея **Korah, Korach / Корак**: *eine Rotte Korah* ‘літар. натоўп Корак; вялікая колькасць шумных людзей’; і кіраўніка дэманаў у Новым Завете **Beelzebub / Вельзевул**: *den Teufel durch Beelzebub austreiben* ‘літар. выганяць чорта Вельзевулам; клін клінам выбіваць’.

Адразу па два біблейскія кампаненты-антрапонімы ўваходзіць у склад двух нямецкіх фразеалагічных адзінак – разам з імем цара **David / Давід** ужываецца імя воіна **Goliath / Галіаф**: *David und Goliath* ‘літар. Давід і Галіаф; маленькі і вялікі’; і з імем пераемніка прастола **Jonathan / Ёнатан**: *David und Jonathan* ‘літар. Давід і Ёнатан; неразлучныя сябры’.

Яшчэ адно імя біблейскага персанажа, чараўніка, **Валаам** уваходзіць у склад беларускага фразеалагізма: **Валаамава асліца** ‘пакорны, маўклівы чалавек, які раптам выказаў сваю думку або нязгоду, пратэст’.

Заклучэнне. Як паказвае наша даследаванне, Біблія мае вялікае значэнне як для беларусаў, так і для немцаў. Аб гэтым сведчыць наяўнасць выяўленых 17 беларускіх і 37 нямецкіх фразеалагізмаў і па адной парэміі ў кожнай мове з біблейскім антрапонімам. Гэта імёны першага паводле Бібліі чалавека (**Адам**), яго жонкі (**Ева**), іх сына (**Кайн**); прозвішча цэнтральнай фігуры хрысціянства (**Ісус Хрыстос**), яго зямных бацькоў (**Марыя і Іосіф**), яго апосталаў (**Фамма, Іуда, Пётр**); язычніцкага апостала (**Павел / Саўл**); іншых патрыярхаў (**Абрам, Мафусаіл, Ной, Іарэд, Лаван**) і ўнука Абрама (**Якаб**); а таксама цароў (**Валтасар, Гог, Давід**), рымскага кіраўніка (**Понціў Пілат**); пераемніка прастола (**Ёнатан**); лідара паўстання супраць Маісея (**Корак**); кіраўніка дэманаў (**Вельзевул**); воіна (**Галіаф**); чараўніка (**Валаам**) – усяго 25 біблейскіх кампанентаў-антрапонімаў. Пяць з іх маюць месца толькі ў беларускай мове (**Іуда, Іарэд, Валтасар, Гог, Валаам**); 14 – толькі ў нямецкай мове (**Кайн, Ісус, Марыя, Іосіф, Павел (Саўл), Ной, Лаван, Якаб, Понціў Пілат, Корак, Вельзевул, Давід, Галіаф, Ёнатан**); шэсць антрапонімаў (**Адам, Ева, Хрыстос, Фамма, Абрам, Мафусаіл**) сустракаюцца ва ўстойлівых выразях абедзвюх моў.

Наяўнасць сярод выяўленых у нямецкай мове 37 фразеалагізмаў і адной прыказкі з 15 біблейскімі антрапонімамі, якія маюць месца толькі ў нямецкіх устойлівых адзінках, а таксама ўваход адразу трох біблейскіх кампанентаў-антрапонімаў у склад аднаго ўстойлівага выразу (**Jesus, Maria (und Josef)**); двух – у склад чатырох фразеалагізмаў (*bei Adam und Eva anfangen; von Adam und Eva stammen; David und Goliath; David und Jonathan*) служыць доказам значнай ролі Бібліі для носьбітаў нямецкай мовы. Аб яе значным уплыве на жыццё беларусаў, што таксама адлюстравана і ў іх мове, дазваляе сцвярджаць наяўнасць выяўленых у ходзе даследавання 17 фразеалагізмаў і адной парэміі, у складзе якіх маюць месца пяць біблейскіх кампанентаў-антрапонімаў, якія сустракаюцца выключна ў беларускіх устойлівых выразях. Выяўленыя ў беларускай і нямецкай мовах фразеалагічныя адзінкі і адна парэмія з адрознымі ў абедзвюх мовах біблейскімі кампанентамі-антрапонімамі служыць доказам адметнасці абедзвюх моў, а таксама адрознага ўплыву на іх Бібліі.

Нягледзячы на далёкую роднасць беларускай і нямецкай моў і значныя адрозненні ў менталітэтах беларусаў і немцаў, у ходзе даследавання выяўлены шэсць біблейскіх антрапонімаў, якія ўвходзяць у склад 12 беларускіх і 19 нямецкіх устойлівых выразаў. І ў беларускай, і ў нямецкай мовах часцей за ўсё сустракаюцца біблейскія антрапонімы *Адам* (у чатырох і сямі фразеалагізмах суадносна) і *Хрыстос* (у чатырох фразеалагічных адзінках і адной парэміі ў беларускай мове і ў трох нямецкіх фразеалагізмах), што сведчыць аб значнасці гэтых біблейскіх персанажаў як для беларусаў, так і для немцаў. Гэты факт, а таксама наяўнасць сярод разгледжаных беларускіх і нямецкіх фразеалагізмаў поўных эквівалентаў (*скінуць з сябе ветхага Адама* = *den alten Adam ausziehen*; у *касцюме Адама* = *im Adamskostüm*; у *касцюме Евы* = *im Evaskostüm*; *Фаманяверны* (*няверуючы*) = *ein ungläubiger Thomas*) служыць доказам пэўнай роднасці двух моў і некаторых агульных рысаў у менталітэце беларусаў і немцаў.

ЛІТАРАТУРА

1. Сцяцко, П.У. Слоўнік лінгвістычных тэрмінаў / П.У. Сцяцко, М.Ф. Гуліцкі, Л.А. Антанюк. – Мінск: Выш. шк., 1990. – 222 с.
2. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 1993. – Т. 1.: А – Л. – 590 с.
3. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы. У 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 2008. – Т. 2.: М – Я. – Выд. 2-е, дап. і выпр. – 968 с.
4. Лепешаў, І.Я. Этымалагічны слоўнік фразеалагізмаў / І.Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 2004. – 448 с.
5. Немецко-русский фразеологический словарь / сост. Л.Э. Бинович; под ред. С.И. Константиновой. – М.: Аквариум, 1995. – 768 с.
6. Лепешаў, І.Я. Тлумачальны слоўнік прыказак / І.Я. Лепешаў, М.А. Якалцэвіч. – Гродна: ГрДУ, 2011. – 695 с.
7. Граф, А.Е. Словарь немецких и русских пословиц / А.Е. Граф. – СПб.: Лань, 1997. – 287 с.
8. Der Duden in zwölf Bänden. Redewendungen. Wörterbuch der deutschen Idiomatik. – Band 11 / Herausgegeben von der Dudenredaktion. – Berlin: Dudenverlag, 2013. – 928 S.

Пасмуніў 09.03.2022

СОПОСТАВИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ БЕЛОРУССКИХ И НЕМЕЦКИХ ФРАЗЕАЛОГИЗМОВ И ПАРЕМИЙ С БИБЛЕЙСКИМИ АНТРОПОНИМАМИ

С.С. МАСЛЕННИКОВА

В статье описываются в сопоставительном аспекте выявленные в фразеологических и паремиологических словарях белорусские и немецкие устойчивые единицы с библейскими компонентами, обозначающими собственные имена и прозвища человека (Адам, Ева, Каин, Иисус Христос, Мария, Иосиф, Фома, Иуда, Пётр, Павел (Саул), Авраам, Мафусаил, Ной, Иаред, Лаван, Иаков, Валтасар, Гог, Понтий Пилат, Корач, Вельзевул, Давид, Голиаф, Ионатан, Валаам) и их дериваты. Отмечаются полные эквиваленты в обоих языках. Отдельно подаются устойчивые выражения, встречающиеся только в белорусском языке или имеющие место исключительно в немецком языке. Впервые осуществляется их количественный подсчет и определяется роль в пополнении фразеологического и паремиологического фондов обоих языков. Это дает возможность рассмотреть влияние Библии на носителей белорусского и немецкого языков, а также определить общие и особенные черты в языковых картинах обоих народов и их менталитетах.

Ключевые слова: антропоним, белорусский язык, Библия, немецкий язык, паремия, фразеологизм.

COMPARATIVE ANALYSIS OF BELARUSIAN AND GERMAN PHRASEOLOGICAL UNITS AND PAREMIAS WITH BIBLE ANTHROPONYMS

S. MASLENNIKOVA

The article describes in a comparative aspect Belarusian and German set expressions with the Bible components: personal names and surnames (Adam, Eve, Cain, Jesus Christ, Maria, Joseph, Thomas, Judas, Peter, Paul (Saul), Abram, Methuselah, Noah, Iared, Lavan, Jacob, Belshazzar, Gog, Pontius Pilate, Korach, Beelzebub, David, Goliath, Jonathan, Balaam) and their derivatives, identified on the material of actual phraseological and paremiological dictionaries. The full equivalents are determined in the two languages. Set expressions that are found only in Belarusian and only in German are given separately. For the first time their quantity is counted and their role in the phraseological and paremiological funds replenishing of the two languages is determined. It makes possible to consider the influence of the Bible on Belarusian and German speakers and also determines the similarities and differences in the linguistic pictures of the world and the mentality of the two peoples.

Keywords: anthroponym, Belarusian, Bible, German, paremia, phraseological unit.